

Si conveníem que cada literatura nacional tendeix, segons les respectives circumstàncies històriques, a la creació d'uns subgèneres específics, que contribueixen a emfasitzar-ne unes o altres característiques, no costaria gaire d'acordar que, dins la catalana, un d'aquests subgèneres ha estat sens dubte el pròleg del traductor a la seva feina. D'ençà el que, a mitjan segle XV, va escriure Ferran Valentí per encapçalar la seva traducció de les *Paradoxa* de Ciceró, i fins als nostres dies, amb tots els alts i baixos que, també en aquest camp, ha experimentat en l'endemig el país, la cosa certa és que el resseguiment d'un tal subgènere a les lletres catalanes (un de tants estudis com hi ha encara per fer de manera sistemàtica i aprofundida) ens diria molt sobre aquestes (la consciència que hom en té i la valoració que en fa, l'estatus de què gaudeixen i la poètica a què responen) i, no pas en menor mesura, sobre les actituds i les realitats concernents a la llengua en què són vehiculades.

En canvi, la teorització dins el món cultural català sobre el fet en si de traduir és de molt força més precària. Potser no en trobem unes primeres mostres fins a mitjan segle XVIII, a les famoses *Instruccions per a l'ensenyança de minyons* de Baldiri Reixac, i cal esperar ben bé fins a l'activisme cultural i, per tant, també traductori desplegat pels homes del Noucentisme per a trobar, a tall d'eventual suport teòric de la pràctica que també en aquest camp s'afanyaven a fer, una glosa d'Ors, un escoli de Riba, un aforisme de Carner que omplin una mica aquest buit. I, tot comptat i debatut, no és possiblement fins a l'estudi de Jaume Tur, el 1974, sobre les traduccions de Goethe dutes a terme per Maragall (oportunament ressenyat al núm. 8 d'aquesta mateixa revista, el setembre del 1976), que comencem a disposar de planes d'un cert gruix a l'entorn de la teoria de la traducció.

S'afegeix ara enriquidorament, i alhora innovadorament, a aquest panorama, l'obra d'una persona que ve avalada per la seva magnífica tasca com a traductor, o sigui, la d'un professional competent, més aviat parc fins ara en el conreu del subgènere alludit del pròleg com també en el de la teorització, que per fi s'ha decidit a vertebrar en un corpus expositiu raonat i coherent algunes de les lliçons pràctiques

extretes al llarg de la seva ja dilatada i profitosa carrera com a torsimany.¹

Divideix Mallafrè el seu llibre en dues parts. La primera, intitulada «Traduir», aplega els següents capítols: un repàs històric d'aquesta activitat –en l'apartat sens dubte més convencional de l'obra i que més clarament traeix els deutes contractats amb el gènere en què originàriament s'enquadrava, el de la tesi doctoral–; unes dades i reflexions –en les quals, després d'haver ja assentat la premissa segons la qual allò de què es tracta és de traduir talment com si l'escriptor de l'obra original sabés prou de la llengua traduïda com per haver-hi pogut escriure la seva obra, vincula la legitimitat de la traducció a la viabilitat mateixa del procés comunicatiu, sortint al pas així dels qui, en negar la possibilitat d'aquella, invaliden a graticient o a la insabuda l'eficàcia mateixa del llenguatge en general–; una tipologia de les traduccions –en un intent metodològic per destriar els límits de la traducció estricta, tot desmarcant-la d'activitats afins com ara la transcodificació i l'adaptació, i per caracteritzar-ne alhora les diverses especialitats–; i, encara, un capítol centrat monogràficament en aquella especialització que millor coneix al capdavant l'autor, és a dir, la de la traducció literària –en el qual, després d'establir servint-se d'exemples il·lustratius l'oportuna distinció entre allò que anomena traducció didàctica o subsidiària i traducció artística o substitutiva i de manifestar les seves preferències per aquesta darrera, constata com el gran repte que una tal opció comporta és el de saber detectar les estructures profundes antropològicament universals en què es fonamenten els nombrosos elements connotatius que poblen, i de què és fet al capdavant, qualsevol text literari.

De la primera part, n'és sens dubte el capítol més interessant aquest darrer: per tal com hi apunta raonaments i exemplificacions sobre què s'estendrà per extens més endavant; per tal com delata uns interessos per la dimensió lúdica del llenguatge que coincideixen en bona mesura amb els manifestats actualment en llurs respectius estudis per M. Margarida Bassols i

1. Joaquim MALLAFRÈ, *Llengua de tribu i llengua de polis: Bases d'una traducció literària*, Barcelona, Quaderns Crema, 1991 (col·l. «Assaig», núm. 9), 317 ps.

Puig (*Anàlisi pragmàtica de les endevinalles catalanes*, 1990) i per Màrius Serra (*Manual d'enigmística*, 1991); per tal com anticipa, a fi de mostrar la productivitat i la sistematicitat de les diverses menes de connotació, el diferenciamnt terminològic-conceptual utilitzat en definitiva per donar títol a l'obra.

«Llengua de tribu» i «llengua de polis» és, en efecte, la doble divisió en què s'estructura la segona i més substancial part de l'estudi de Mallafrè. Una distinció, aquesta, que no aporta certament res de nou a les ja fixades oportunament, i amb idèntic propòsit, per la sociolingüística quan parla de registres baixos i de registres alts, o de funcions informals i de formals en el llenguatge (*vid.*, en aquest sentit, les característiques respectivament atribuïdes a l'una i l'altra llengua en les ps. 159-160, i que no difereixen bo i gens de les adduïdes de sempre a tal efecte pels sociolingüistes); però que, en el context general de l'obra, té si més no per a l'autor l'avantatge de facilitar-li l'enquadrament i la subsegüent distribució de les observacions pròpies en un i altre àmbit.

Cal remarcar, en qualsevol cas, la desigual atenció prestada a totes dues menes de llengua: mentre que a la de tribu li són dedicades 77 pàgines, la de polis se'n fa mereixedora només de 28. Això és així per diverses raons.

Primer de tot perquè, com bé s'afanya a explicar-nos l'autor —sense desdenyar si tant convé el recurs al component biogràfic—, allò que li importa sobretot és recuperar la seva cultura de l'oralitat, és a dir, aquella llengua de tribu que s'havia vist gradualment desplaçada per causa d'una alfabetització i d'una culturalització transmeses primordialment a través d'una llengua de polis aliena.

Els exemples adduïts per Mallafrè com a fruit d'aquesta recerca dels orígens lingüístics tribals acostumen a ser tan divertits com indicatius alhora de fins a quin punt una tal empresa resta reservada només ja a persones que, per edat, hagin conegut encara l'època anterior a l'adveniment de la televisió: allò que per a Mallafrè ha significat un capbussament en la memòria del seu temps viscut d'infantesa i d'adolescència, per a gent més jove és ja un pur exercici d'arqueologia folklòrica.

És aquesta, d'altra banda, una recerca que no se circumscriu a la llengua de tribu catalana; tot just perquè l'objectiu perseguit és el de fonamentar en uns universals lingüístics allò que d'antuvi pot semblar un idiotisme o un tret de connotació exclusius d'una sola llengua i, per tant, aparentment intraduibles, és que Ma-

llafrè prodiga els exemples manllevats d'altres llengües que, ja bé sigui gràcies a una «literalitat preexistent» (la mateixa idea amb les mateixes paraules), o bé a una «equivalència preexistent» (la mateixa idea amb diferents paraules), ja bé sigui gràcies a una «adaptació literal» o bé a una «adaptació equivalent» (en què en tots dos casos es força una correspondència d'antuvi inexistnt mitjançant una traducció més o menys literal i *ad hoc*), donen fe d'aquests universals i, en conseqüència, de la viabilitat de tota traducció interlingual de caràcter no tan sols didàctic sinó fins i tot substitutiu.²

2. Valguin aquí, a tall de completió il·lustrativa, uns quants exemples més al material ja aportat per l'autor. Dins l'apartat de dobles sentits, les dues mostres anàlogues que hi trobem en espanyol i en anglès, a les ps. 186-187, tenen un equivalent català (*vid.* Gabriel JANER MANILA, *Sexe i cultura a Mallorca: el cançoner*, Mallorca 1979, p. 47).

Dins el de noms propis, topònims i renoms, els dos versets de la darrera tonada de la p. 191 continuen amb uns que fan: «Paco tan xicotet/porta sabates de torrets».

Dins el d'idiotismes, a banda que el que fa «beu més que un terrat nou» coneix també la versió «beu (o pilla) més que un terra sec», cal consignar que entre els de catalans i d'anglesos adduïts per Mallafrè n'hi ha que tenen, a cavall de la literalitat o de l'equivalència preexistents, els següents corresponents alemanys: *sich französisch empfehlen* («despedir-se a la francesa», p. 196), *auf beiden Ohren taub sein* («fer-se el sord», *ibid.*), *einem den Knüppel zwischen die Beine werfen* («posar bastons a les rodes d'algú», p. 197), *das Tüpfelchen auf das i setzen* («posar els punts sobre les is», *ibid.*), *mit dem Kopf durch die Wand wollen* («trencar-se el cap per les parets», *ibid.*).

Dins el de les fórmules proverbials, cal recordar que la que fa «Si la Candelera plora l'hivern ja és fora, /si la Candelera riu el fred és viu» (p. 202) s'allargassa en els versets «i tant si plora com si riu/entorna-te'n al niu»; semblantment, la de «març, marçot mata la vella a la vora del foc» (*ibid.*) continua amb el reble de «i la jove si pot». I la citada per l'autor de «a picada d'escurçó no hi ha temps ni d'extremunció» (p. 203) presenta una altra versió més eufònica pel fet de partir-se en dos hemistítics heptasil·làbics perfectes (a desgrat de la sinèresi del segon verset): «a picada d'escurçó, ni temps hi ha d'extremunció».

Dins l'apartat anomenat «casos de traducció», cal fer esment també dels següents en altres llengües, de major o menor literalitat o equivalència preexistents, però sempre i en tot cas indicatius d'aquests universals lingüístics (almenys dins la cleda de la família indoeuropea): *aus den Augen, aus dem Sinn* («del que els ulls no veuen, el cor no se'n dol», p. 206), *jedes Gesetz hat eine Hintertür* («feta la llei, feta la trampa», *ibid.*), *jeder ist sich selbst der Nächste* («la caritat ben entesa comença per un mateix», *ibid.*), *Blut ist dicker als Wasser* (que té el seu equivalent literal en l'anglès citat de «blood is thicker than water», *ibid.*), *besser schlecht aber bekannt, als gut aber unbekannt* («més val boig conegut que savi per conèixer», p. 207), *Not kennt kein Gebot* («la necessitat no té llei», *ibid.*), *wer seine Kinder liebt, der züchtigt sie* («qui bé et vol et farà plorar i qui et vol mal et farà riure», *ibid.*), *für Geld kann man den Teufel tanzen sehen* o bé *por dinero baila el can, y por pan si se lo dan* («pagant Sant Pere canta», *ibid.*), *neue Besen kehren gut* («cantiret nou fa l'aigua fresca», p. 208), *in der Not erkennt man seine Freunde* («el bon companyó es coneix a l'hospital i a la presó», *ibid.*), *man soll den Tag nicht vor dem Abend loben* («no diguis blat que no sigui al sac i ben lligat», *ibid.*); semblantment, l'expressió «llops amb llops (gossos amb gossos) no es mosseguen» (p. 209), que té també la versió «gats amb gats no s'esgarrapen», presenta en alemany la següent equiva-

Segonament, la desproporció entre l'espai respectivament concedit a la llengua de tribu i a la llengua de polis s'explica per la mateixa dificultat d'adscriure nítidament segons quines manifestacions bé a l'una bé a l'altra (no és clar, per exemple, que els exemples de les ps. 250-251, justament englobats sota l'epígraf «reaccions tribals», hagin de ser inclosos a l'exigua part dedicada al llenguatge de polis), i així ho admet el mateix autor a la p. 256, a propòsit de fórmules de religiositat que, si es parteix només d'aquest esquema de classificació binària, resulten com a mínim de filiació equivocada.

Però potser la raó de fons per la qual l'estudi gravita en desmesura al voltant de la llengua de tribu —fins al punt que aquesta arriba a esquitllar-se en alguns casos dins la de polis en què òbviament està escrit el llibre, i dóna lloc que ens trobem amb la forma *encostipats* en lloc de *constipats* (p. 186), o que assistim a la confusió sistemàtica de *cita* per *citació* (pàssim), etc.—, és un cert idealisme d'inspiració romàntica subjacent a tota aquesta teoria sobre la llengua de la tribu (visiblement explícit en la declaració amb què es clou el llarg paràgraf de la p. 266), i que priva el nostre autor de tenir en compte altres factors com ara el de classe social, la dialèctica d'antagonisme entre aquestes i les múltiples repercussions que d'una tal lluita pel poder deriven per a la conformació d'una llengua de polis, tan pròdiga com la de tribu, o més, a l'hora de proporcionar exemples rellevants sobre les dificultats de traducció que aquests deparen.

El darrer capítol de l'obra, intítulat «Els poets», i dedicat a mostrar el paper que

com a tals tenen l'escola i els grans mitjans de comunicació moderns entre la llengua de la tribu i la de la polis, resulta també en part insuficient per idèntica raó a l'exposada adés: la visió que se'ns dóna de l'escola (*vid.* sobretot el passatge central de la p. 269) es ressent d'una ingenuïtat acrítica que impedeix de calibrar la importància d'aquesta institució com a mitjà d'opressió i de control socials, i de resseguir, en conseqüència, les aportacions fetes des d'un tal instrument de poder a la llengua de polis (és significatiu que els exemples adduïts per Mallafrè en aquest camp no vagin més enllà d'alguns intents engiponats a través de l'escola per congraciarse amb la llengua de tribu, però que no n'indiqui cap dels molts desplegats per arambar aquesta des de la prepotència de la de polis i procedir a l'oportuna aculturació de la massa discent).

D'altra banda, tot i com són d'incertades les observacions a propòsit d'aquesta tasca connectora exercida avui dia també pels grans mitjans de comunicació entre la llengua de tribu i la de polis (és una llàstima que només es limitin a uns pocs apunts esparsos!), aquesta mateixa insuficient presa en consideració d'allò que darrere tota llengua hi ha de poder social —sobretot si coexisteix en situació de conflicte amb una altra— duu sovint a fer cas omís del problema de la interferència; i sembla evident que tota teoria de la traducció concebuda a propòsit i des d'una llengua subordinada no pot prescindir sota cap pretext d'una anàlisi circumstanciada de les disfuncions i de la fenomenologia vària que resulten de tota situació de llengües en contacte. Dit altrament, i amb exemple concret referit al llenguatge aquest propi dels *mass-media*: cal entendre i saber explicitar degudament i crítica per què en català no presenta cap problema insalvable la traducció de la *Kritik der reinen Vernunft* de Kant —i qui diu aquesta diu qualsevol altra baluarda filosòfica o literària per imposant que sigui—, i en canvi resulta pràcticament impossible de traduir-hi —i, no cal dir, de crear-hi— un simple títol cinematogràfic com ara el que ha fet servir el realitzador espanyol Àlmodóvar per a la seva darrera pel·lícula: *Tacones lejanos*.³

lència preexistent: *eine Krähe hackt der andere nicht die Augen aus*; i «una flor no fa estiu» es diu en alemany, altre cop de bracet literal amb l'anglès («one swallow does not make a summer»), *eine Schwalbe macht noch keinen Sommer*; i amb una relació d'equivalència amb l'anglès «cats away, the mice will play» (p. 210 que obliga Mallafrè a partir d'aquest a fer-ne una reeixida adaptació literal («si el gat toca pirandó, les rates fan festa major»), ens trobem que l'alemany fa: *wenn die Katze nicht zu Hause ist, spielen die Mäuse auf dem Tisch*.

I, encara, ens topem més endavant dins l'estudi de Mallafrè amb altres casos en què la literalitat preexistent entre l'anglès i l'alemany es resol en català mitjançant una equivalència o una adaptació més o menys literalment establertes. Així, el «*God helps them who help themselves*» (p. 259), formulat escaridament en català amb un «ajuda't, que t'ajudarà», té una perfecta simetria en l'alemany *hilf dir selbst, so hilft dir Gott*, en una coincidència que remet inequívocament en aquest cas a l'ètica del protestantisme; i l'expressió anglesa «*one cannot see the wood for the trees*» (p. 266), de la qual Mallafrè es demana si la catalana «els arbres no et deixen veure el bosc» no és sinó la simple traducció literal, existeix ja de sempre en alemany (*den Wald vor lauter Bäumen nicht sehen*), com també el «*Brevity is the soul of wit*» (*ibid.*), documentat al *Hamlet* de Shakespeare, té un digne *pendant* alemany en l'expressió *Kürze ist des Witzes Würze*.

3. ¿Caldrà fer memòria al lector no gaire cinèfil? Tota la gràcia d'aquest títol està que és una paronomàsia d'aquell amb què fou distribuïda a l'estat espanyol la pel·lícula de Raoul Walsh, amb Gary Cooper de protagonista, *Distant Drums* (1951), és a dir, *Tambores lejanos*. En la mesura que al català li ha estat usurpada la possibilitat d'accedir directament als originals fil-

És, doncs, aquesta investigació sobre les possibilitats comunicatives, i per tant traductòries, que emanen de la interrelació entre llengua de tribu i llengua de polis propiciada per l'escola i els *media* en funció del poder de què disposin i a què responguin –i, en l'absència o en la migradesa d'aquest, de les dificultats per es-

mics i de fer-ne les traduccions i els doblatges corresponents, és que l'espanyol disposa en aquest sentit d'un sistema de referències molt més extens i, doncs, d'una riquesa connotativa molt més àmplia, que es presta a aquest i a tants d'altres jocs de paraules que, almenys ara per ara, són del tot inviablés en català.

tablir una tal interrelació i, doncs, per procedir a una comunicació plena i suficient, també quan es tracta de traduir–, allò que trobem a faltar sobretot en aquest altrament reeixit estudi de Joaquim Mallafrè.

La «Recapitulació i conclusions» que, molt d'acord amb la manera de fer anglosaxona, clouen el llibre, vénen a reblar-ne la concisa utilitat com a manual iniciàtic per a tots els qui s'interessin per la teoria i la pràctica de la traducció. Ja només cal desitjar-li prompta i fecunda continuïtat.

JOSEP MURGADES